

TÁJESZTÉTIKAI VIZSGÁLATOK A MEDVES-TÉRSÉG TERÜLETÉN: Egy klasszikus képeslapmotívum megjelenítése¹

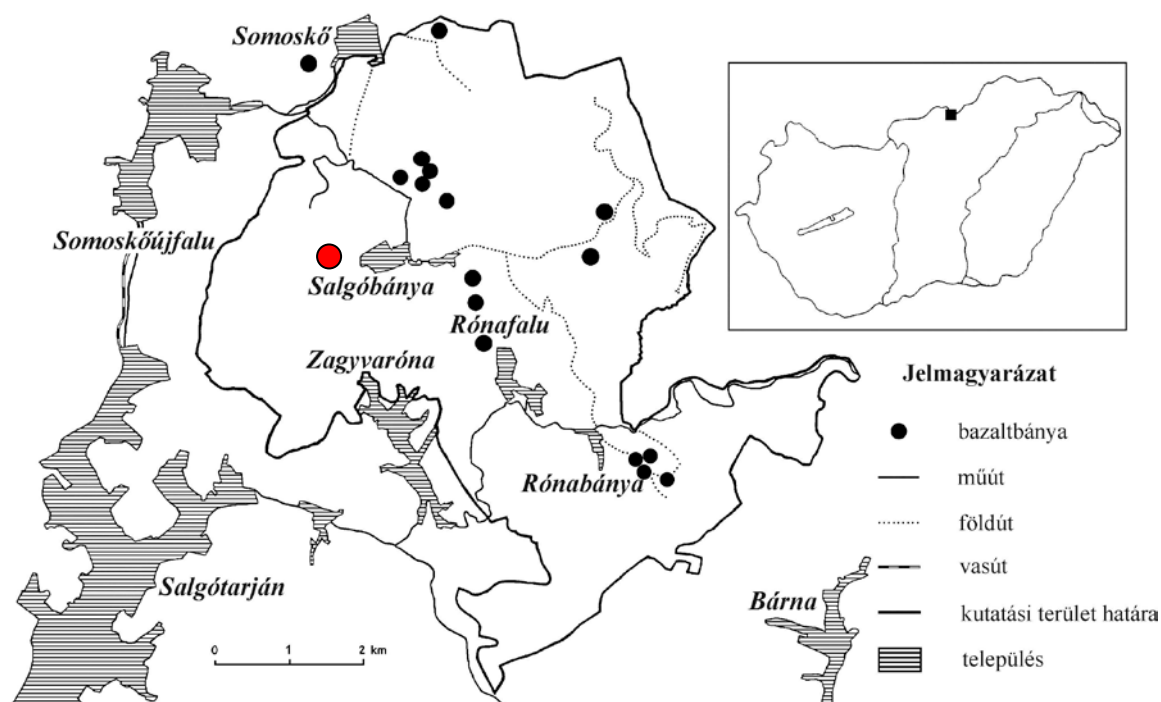
Karancsi Z.² – Horváth G.³ – Kiss A.⁴

1. Bevezetés

A képeslap, mint a tájlesztéti kutatás egyik eszköze alkalmas annak bemutatására, hogy az egyes történeti időszakokban, milyen tájképi elemeket részesítettek előnyben, melyek azok a tájkarakterek, amelyeket érdemesnek találtak a bemutatásra. Ugyanakkor reklámfunkciója miatt segít a táj „eladásában” is.

Kutatási területünk, a kevésbé ismert Medves-vidék (1. ábra) egykor a nehézipar egyik központja volt, mára a terület nagy része természetvédelmi oltalom alatt áll, s az idegenforgalom – amely talán kitörési pontot jelenthet a nehéz gazdasági helyzetből – fellendítésének különösen fontos feladata, hogy megismerjük, megismertessük bemutatatható természeti értékeit. A képeslap erre a célra kiválóan megfelel. Bár az idegenforgalom fellendítését célzó beruházások messze elmaradnak a kívánatostól, a terület természeti-, kultúrtörténeti értékeit bemutató képeslapok már a 19. század végétől – amely a magyarországi képeslapkiadás kezdete is – megjelentek (Karancsi Z. – Kiss A. 2006).

Célunk a területet bemutató képeslapok leggyakrabban előforduló motívumának értékelése tájlesztéti szempontból, valamint annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy e nagyszámú, különböző időpontban készült felvétel mennyire alkalmas a tájváltozás nyomon követésére.

1. ábra. A kutatási terület Salgó várával (amit piros pont jelöl)

¹ A tanulmány az OTKA támogatásával készült. Témaszámok: T 046373, T 048734

² Főiskolai docens, Ph.D, SZTE JGYTFK Földrajz Tanszék

³ Főiskolai tanár, CSc, ELTE Földrajz- és Földtudományi Intézet, Környezet- és Tájföldrajzi Tanszék

⁴ Egyetemi tanársegéd, SZTE TTK Természeti földrajzi és Geoinformatikai Tanszék

2. Módszer

A forrásként használt, korábban dokumentált képeslap-adatbázisból a területet bemutató 308 db képeslapot átvizsgálva kerestük a leggyakrabban ábrázolt, tehát minden időszakban jelentős értéket képviselő objektumot (tájképi értéket)⁵. A legtöbb (79 db) képeslapon megjelenő objektum, a térség fontos kultúrtörténeti emléke, Salgó vára, amely a Salgó csúcsára épült. Ha ehhez hozzávesszük azokat a lapokat is amelyeken alárendelten, a háttér részeként ugyan, de felismerhetően megjelenik a várhegy, akkor a képeslapok száma 90 darabra nő. A különböző időszakokban, különböző technikával készült lapok képeit összegezve, megpróbáltuk rekonstruálni, hogy honnan készítették a felvételeket és ennek megfelelően újrafotóztuk azokat. Sajnos a vár néhány éve tartó felújítása, új – az egykori dokumentumok alapján felépített – falrendszer, valamint a hegy vegetációjának megváltozása (kiirtása, vagy éppen a benövényesedés miatti takarása) miatt nem sikerült minden esetben reprodukálni az eredeti beállításoknak megfelelő felvételt. A rendelkezésünkre álló adatok alapján megállapítottuk, mely oldalról fényképezték a várat a leggyakrabban és milyen részletfotókkal díszítették a képeslapokat. Az így elvégzett képeslap-kiértékelés alapján, térkép és légifotó segítségével egy látványtérképet szerkesztettünk, ahol jelöltük a fényképezés irányát és számát, így vizuálisan érzékelhető az is, hogy melyik a várhegy legtöbbet fotózott oldala (részlete).

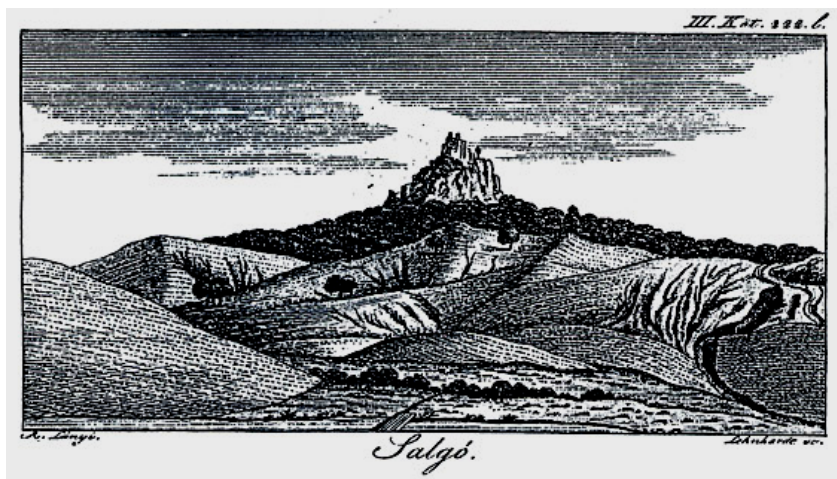
3. Salgó várhegyének és a várának rövid története

A következőkben a várhegy kialakulásának jellemzése után bemutatjuk, hogy Salgó vára milyen szerepet töltött be a térség életében. A Medves vidékének legismertebb bazalt-csúcsa a Salgó (625 m). Nagyméretű, szabályos oszlopokból álló, „zsákos” bazalttömbjét a legújabb kutatások szerint mintegy 5 millió éve vulkáni kitörés hozta létre, melynek során először izzó kőzetdarabokból és forró vulkáni hamuból álló gyűrűszerű sánc alakult ki, közepén a kráterrel. Ebbe nyomult fel és ezt töltötte ki az izzó lávatömeg, mely kihűlése közben zsugorodva oszlopos formában széthasadozott. Az évmilliók során a lazább szerkezetű sánc lepusztult, csak a ma is látható vaskos, kemény, oszlopos bazalt dacol az időjárás viszontagságaival. A jégkorszakok nagyon kedveztek a további felaprózódásnak: ekkor keletkeztek a csúcstól övező lejtőket borító óriási kőtömbök, az ún. kőfolyások, kőtengerek, melyek ma is mozgásban vannak, ezért nem tud rajtuk a növényzet meglepedni.

Salgó várának építése a Kacsicsok Illés ágához tartozó Simon bán nevéhez fűződik. Teljes kiépítésére a Szapolyai család időszakában, 1500 táján került sor (2. *ábra*). 1554-ben a török elfoglalta s mintegy negyven éven át birtokolta. Rövid ideig Balassi Bálint tulajdona is volt. A töröktől harcban visszafoglalt és lerombolt vár azután évszázadokon át tovább omladozott, mígnem 1938-ban turisztikai célból kilátóként felújították. Előzetes feltárások utáni szakzerű helyreállítása az ezredforduló évei óta zajlik, és a leletek a korábbi feltevéseket gyakran módosítják.

Fontos kultúrtörténeti jelentősége még, hogy Petőfi Sándor is járt itt 1845. június 11-én. Az itt szerzett élményei hatására született a tájat gyönyörűen leíró „Salgó” című költeménye. E látogatást egy emléktábla őrzi a várfal alatti sziklafalon, ezért irodalmi emlékhelyként is felkeresik a látogatók (Judik B. et al 2004).

⁵ Az adatbázisba az ugyanazon tájrészletről, objektumról különböző színárnyalatokban (monokróm: fekete-fehér, kék, zöld, barna) kinyomtatott képeslapok közül minden esetben csak egy került be.

3. ábra. A Salgó első ismert ábrázolása (Mocsáry A. 1826)

Az első, már a Salgót is ábrázoló képeslap a századfordulóról (1899) származik. A mozaik típusú lap nyomtatásának minősége hagy kívánnivalót maga után, a várhegy nehezen kivehető, igaz felirat segíti a felismerést (4. ábra).

4. ábra. A Salgó várát bemutató első ismert képeslap (1899)

Egy az 1900-as években kiadott képeslapon egy salgóbányai utca és a környező tájjal együtt megörökített várhegy látható. Összehasonlítva egy 1920-as, illetve egy mai (saját) felvétellel, a település képeinek megváltozásán túl látható a település mögötti szántóföldi terület átalakítása zárt kertekké, illetve a visszaerdősítés is. A földút helyett aszfaltút, a természetes fakerítéseket a beton-, a tégl- és a fémkerítés váltotta fel. Megjelentek a tájesztétikai szempontból kevésbé kívánatos beton villanyoszlopok is (5. ábra).

A képeslapok fényképei között akadtak ismétlődő felvételek. Ezek azért kerülhettek be a válogatásba, mert a mozaikos képeslapokon más-más képekkel együtt jelenítették meg azo-

kat. Az 1930-as években, a hegy déli oldaláról készült felvétel az idillikus tájkép minden ismérvét magán viselő kompozíción, erdei ösvényen sétáló családot láthatunk. Az út a várral

5. ábra. Salgó várának látképe Salgóbányáról 1900-ból, egy 1920-as évekből származó képeslapon és egy mai, (2006-os) saját felvételen.

koronázott várhegyhez vezet tekintetünket. A képi egyensúly miatt az út bal oldalát egy fa lombkoronája uralja (6. ábra). Mivel ezt a „beállítást” a később felnövő fák teljesen eltakarták, ezt a felvételt használták egészen a hetvenes évekig (összesen 7 képeslapon). Az erdő takarása miatt számos képeslapon megjelenő tájképet nem tudtuk reprodukálni, ahogy a mára teljesen tönkrement Dornay turistaház teraszáról készült fotót sem (7. ábra). A két hasonló beállítású fotó különlegessége, hogy a második, 1930-as évek végi felvételen már lefedték és kilátóvá alakították az öregtoronyt.

A kiértékelt képeslapok fotói közül ugyanaz a kép legtöbbször 9 lapon szerepelt és a várhegyet ábrázolja a déli oldalról (8. ábra). Ezek a felvételek a Kis-Salgóról (Boszorkánykőről) készültek.

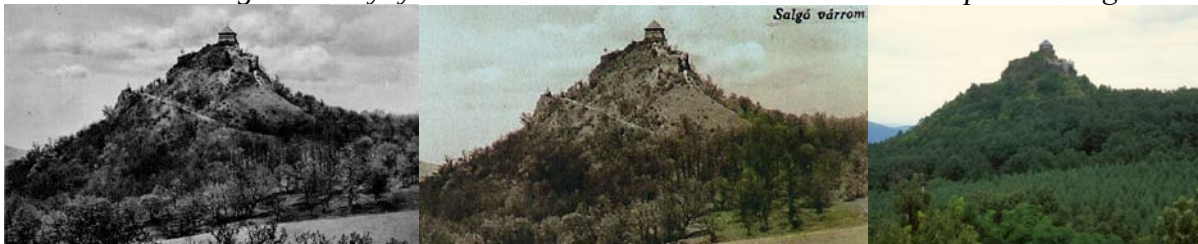
A részleteket bemutató képeslapokon leggyakrabban a romos várfal és a szabálytalan, oszlopos elválású bazaltzsákok szerepelnek (9. ábra), illetve a kilátóvá átalakított öregtorony (10. ábra).

6. ábra. Salgó vára (1930-as évek)

7. ábra. A Salgó a Dornyay turistaház teraszáról az 1930-as évek közepéről és végéről

8. ábra. Salgó vára a Kis-Salgóról (az első két kép az 1930-as évekből a harmadik 2006-os saját felvétel)

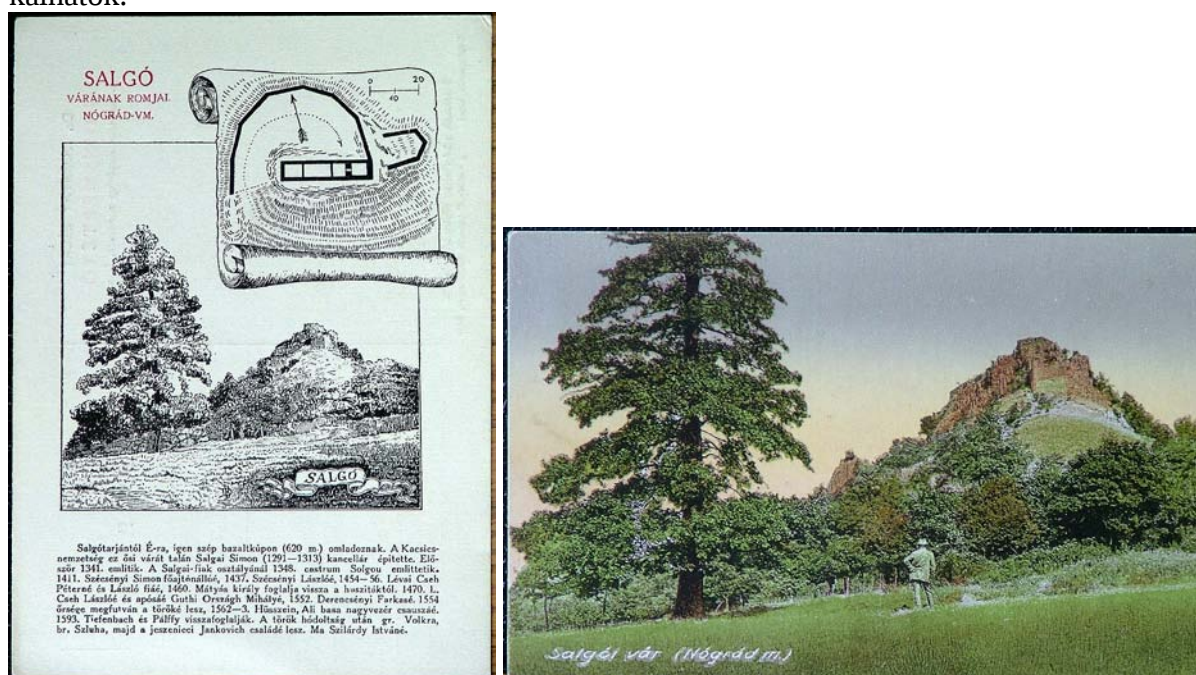
9. ábra. A Salgó vára a „zsákos” bazaltoszlopokon (első ábra: 1930-as, második, az 1950-es, a harmadik 2006-os saját felvétel).

10. ábra. A Salgó vár öregtornya az első, az 1930-as évek végén megjelent képeslapról, amikor kilátóvá alakították, a második tető nélkül 1995-ben, végül a harmadik egy 2005-ös felvétellel (a két utolsó saját felvétel).

Az 1920-as évekből találtunk arra is példát, hogy ugyanazt a képet grafikaként és színezett litográfiaként is megjelentették. A grafika mellett egy rövid szöveg ismertette a vár történetét, ezzel a képeslap nemcsak esztétikai, hanem ismeretterjesztő funkciót is betöltött (11. ábra).

A DNy-i irányból készített ábrázolások az erdő takarása miatt ma más nem reprodukálhatók.

11. ábra. A Salgó vár ugyanazon beállításból, különböző technikákkal az 1920-as évekből.

Végezetül készítettünk egy táblázatot (1. táblázat), amelyben az összes Salgót ábrázoló képeslapot kiértékeltek aszerint, hogy honnan készítették a fényképeket. Az értékelést évtizedes bontásban vizsgáltuk. Minden felvétel esetében a látószög is meghatározott, ami alapján a kép lehet széles látószögű (panoráma), normál látószögű (szűkebb látkép) vagy részlet-fotó. A vizsgálatba bevont képeslapok száma és az elemzett felvételek számának eltérése abból adódott, hogy voltak olyan mozaikos képeslapok, ahol két felvétel is szerepelt a Salgóról. A képeslapok között akadtak olyanok is, ahol a Salgó nem fő motívumként, hanem a háttérben (a kép szélén) jelentéktelen kompozíciós elemekként jelenik meg (ezek a képeslapok nem is a Salgót ábrázolják, csak a kép komponálása során kerültek rá a képre), az ilyen lapok található az alárendelt kategóriában⁶. Külön vettük azokat a felvételeket, amelyeket a várból készítettek a környező tájról (4 db).

A táblázat alapján, egy tájfutótérkép és egy légifotó segítségével elkészítettük a Salgó látványtérképét (13. ábra), amely alapján megállapítható, hogy a D-i (Dny-i) oldalát fényképezték legtöbbször, ami részben az egész nap kedvező fényviszonyoknak, részben annak köszönhető, hogy a hegytől D-re van a Kis-Salgó (571 m), amely nagyszerű rálátást biztosít a várhegyre. Ugyanakkor szinte teljesen hiányoznak a K-i oldalról (csak 2 db!), Salgóbánya település felett magasodó várhegyet, a település egy részével megőrkítő felvételek, bár ezt az oldalát éri a fényképezés szempontjából legkedvezőbb reggeli-délelőtti napfény. Találtunk ellenfényes felvételt is (DK-i oldal), ahol maga a várhegy részletszegény tömege jelenti a fő kompozíciós elemet (12. ábra).

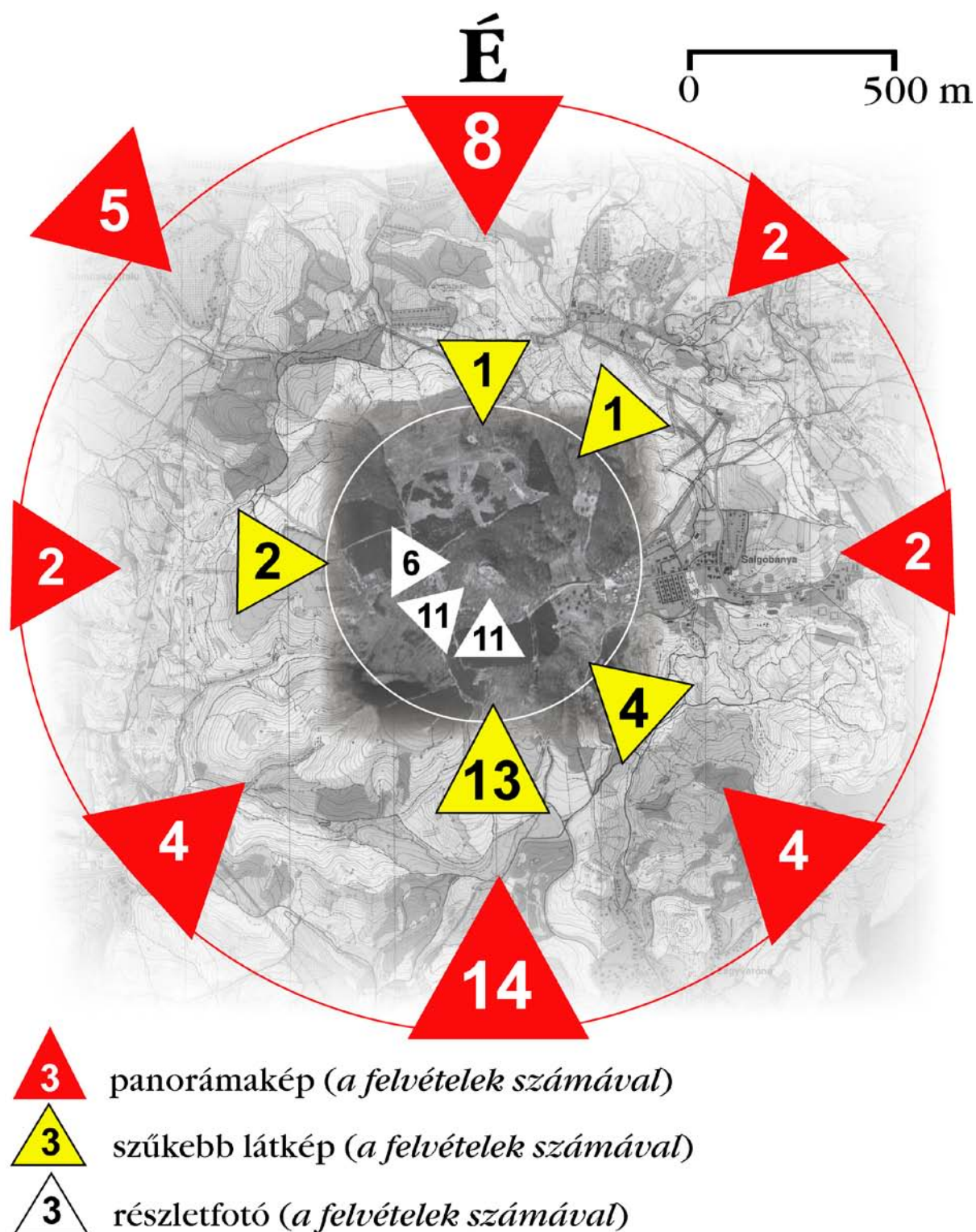

⁶ A táblázatba ezeket is besoroltuk, piros számok mutatják, hogy honnan készítették.

12. ábra. A Salgó (1930-as évek).

1. táblázat. A Salgó várhegyet bemutató képeslapok kiértékelése

A képeslapok kiadásának ideje:	összes lap	felvételek száma	alárendelt	felvételek készítésének iránya (égtáj felől)								A látvány befogásának szövege:
				É	ÉK	K	DK	D	DNY	NY	ÉNY	
Századforduló (1899-1910)	2	2	1			1						panoráma
								1				szűkebb látkép
												részlet
1910-es évek	3	3								1		panoráma
												szűkebb látkép
								2				részlet
1920-as évek	8	8	2			1			1+2	1		panoráma
										1		szűkebb látkép
								1	1			részlet
1930-as évek	28	28	1	1+4	2		3	5				panoráma
				1			3	2				szűkebb látkép
								3	1	3		részlet
				Salgó várából készült panoráma (Ny-i irányba):								1
1940-es évek	2	2						2				panoráma
												szűkebb látkép
												részlet
1950-es évek	5	6	1	1+2							1	panoráma
							1					szűkebb látkép
									1			részlet
1960-as évek	18	19	1					5		1	1+2	panoráma
								6				szűkebb látkép
								1	3			részlet
1970-es évek	10	11	2									panoráma
					1			2				szűkebb látkép
								3	2	1		részlet
				Salgó várából készült panoráma (ÉK-i irányba):								1
1980-as évek	8	9	1				1		1		1	panoráma
								1				szűkebb látkép
									2	1+1		részlet
				Salgó várából készült panoráma (Ny-i irányba):								1
1990-es évek	4	5						2				panoráma
								1				szűkebb látkép
								1	1			részlet
összesen:	88	93	9	9	3	2	8	38	15	10	5	4

13. ábra. A Salgó vár látványtérképe képeslapok felvételei alapján (szerk. Karancsi Z. 2006)

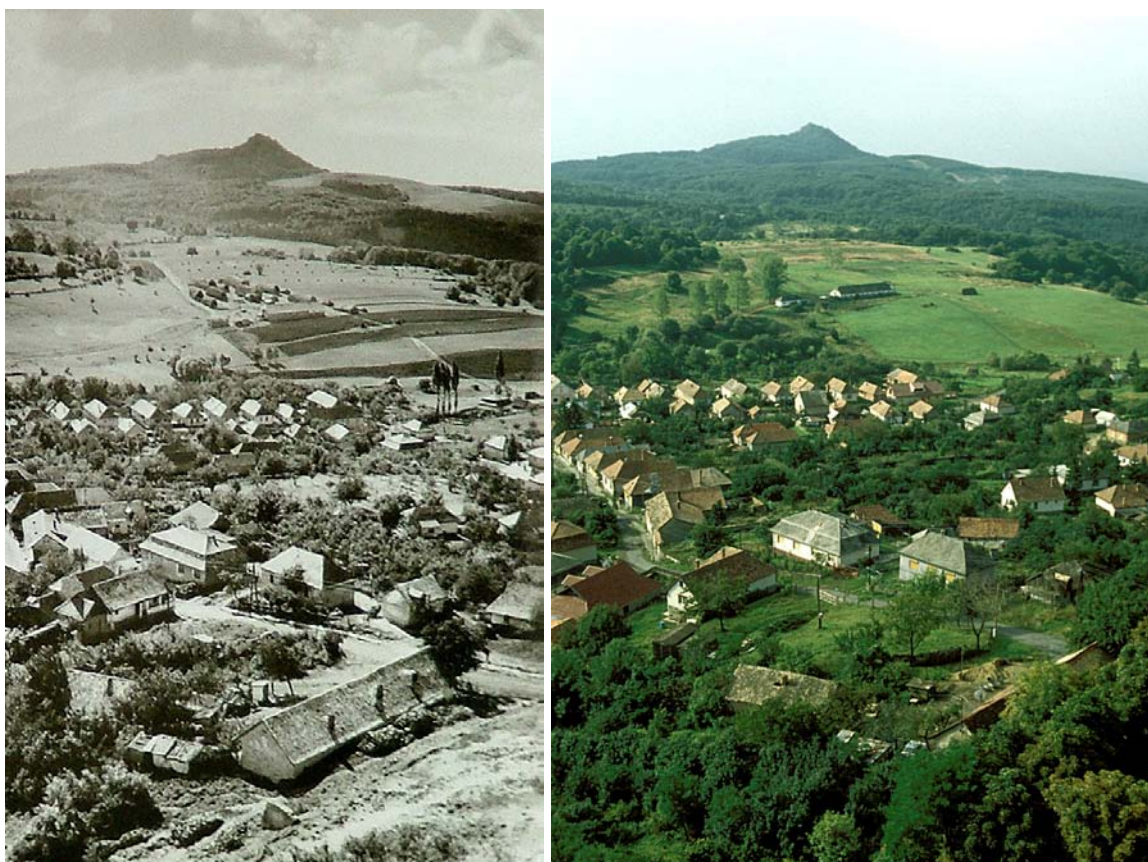
Hiányoznak a hegyvidéki tájakra jellemző téli felvételek. Ilyet csupán egyet találtunk (14. ábra).

14. ábra. Salgó vára télen (1990-es évek)

5. Összegzés

A képeslapok alkalmasak tájesztétikai vizsgálatok elvégzésére. A tájképfotók minden időszak fontos kordokumentumai voltak. Megfelelő számú minta lehetőséget nyújt arra, hogy megállapítsuk mely tájképeket (objektumokat) tartották esztétikusnak, sőt azt is hogy pl. egy várhegynek melyik a „legfotogénebb” oldala. A képek segítségével a táj (a település), első-sorban antropogén eredetű változását is nyomon követhetjük. A fotókat térképekkel (és más levéltári adatokkal) kiegészítve tájtörténeti kutatásokat is végezhetünk (15. ábra).

15. ábra. A Salgó a Somos-kő várából egy 1950-es évekből származó fotón és ma (saját felvétel 2005).

6. Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket fejezzük ki Póczos Sándornak, a legnagyobb gyűjteménnyel rendelkező helyi képeslapgyűjtőnek, aki önzetlenül felajánlotta egyedülálló gyűjteményét a kutatás céljára, valamint hasznos tanácsaival segítette munkánkat. Hasonlóképpen hálásak vagyunk Drexler Szilárdnak, aki dokumentumokat (ábrákat, fényképeket) bocsátott rendelkezésünkre.

7. Irodalomjegyzék

Judik B. (szerk.) 2004: Természetvédelmi tanösvények és bemutatóhelyek a Karancs-Medves Tájjvédelmi Körzet területén. Karancs-Medves Természetvédelmi Alapítvány, Salgótarján, 46. p.

Karancsi Z – Kiss A. 2006: Tájéztétikai vizsgálatok a Medves-térség területén: A táj képi szerepe és a tájkép-élmény értékelése képeslapokon. II. Magyar Tájökológiai Konferencia Kiadványa. Debrecen, *közlésre elfogadva*.

Kovács G – Kovács P. 1997. Salgóvár, Medves magasa. Tájfutó- és turistatérkép. Jouleimpex-Dornyai SE Kiadványa

Kubinszky M. 1995. Táj + Építészet. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 173. p.

Mocsáry A. 1826. Nemes Nógrád Vármegyének történelmi, geographiai és statisztikai eszmertetése I-II. – Pest, 578. p.